

ФОРМУВАННЯ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ У СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Актуалізовано питання зниження читацької активності та зазначено чинники, що її зумовлюють. Акцентовано на тлумаченні читання як специфічної форми комунікативно-пізнавальної діяльності особистості, на розумінні читацької грамотності як важливого складника загальноосвітньої підготовки здобувачів освіти. Представлено показники сформованості читацької грамотності українських школярів згідно з нормами міжнародного дослідження якості освіти PISA–2018. Розглянуто зарубіжні та вітчизняні публікації, присвячені проблемі формування читацької грамотності сучасних учнів. Розкрито тлумачення читацької грамотності як педагогічної категорії. Представлено структуру читацької грамотності та сутнісні характеристики предметних, метапредметних та особистісних результатів як її складників. Розглянуто пріоритетні види читацької діяльності особистості в кореляції з концепцією дослідження PISA. Подано типи взаємопов'язаних умінь кваліфікованого читача, на сформованість яких орієнтує тест PISA. Наголошено на об'єктивній необхідності актуалізації досліджень вікової та педагогічної психології для продуктивного розроблення теоретичних і практичних аспектів проблеми формування грамотного, кваліфікованого учня-читача, зокрема й на уроках шкільних літературних курсів. Проаналізовано наукові розвідки щодо особистісних характеристик учнів-підлітків. Охарактеризовано типи сприймання школярами текстової інформації (синтетичний, аналітичний, аналітико-синтетичний та емоційний). Зосереджено увагу на положеннях наукових досліджень О. Никифорової про види аналітико-синтетичних процесів сприймання літературного твору; стадії художнього сприймання; умови повноцінного осмислення художнього твору. Підтверджено актуальність проблеми формування читацької грамотності сучасних учнів умотивованим зростанням вимог до якості шкільної освіти, зокрема й літературної.

Ключові слова: читання, читацька грамотність, шкільна освіта, міжнародне дослідження якості освіти PISA, читацькі вміння, кваліфікований читач, типи сприймання тексту, стадії художнього сприймання літературного твору.

«Люди перестають мислити, коли перестають читати. Ні про що не думає лише той, хто нічого не читає», – свого часу зазначав французький філософ, письменник доби Просвітництва Дені Дідро.

Читання є специфічною формою комунікативно-пізнавальної діяльності особистості, найважливішим способом засвоєння базової інформації, одним з основних чинників особистісного та читацького саморозвитку. Це ще раз засвідчує, що читання є основним видом навчальної діяльності, а отже, формування читацької грамотності як важливого складника загальноосвітньої підготовки здобувачів освіти повинно розглядатися як один із пріоритетних напрямів підвищення якості сучасної освіти. Однак у реаліях сьогодення тенденційності набирає негативне явище зниження у сучасних учнів інтересу до читання, а отже, й недостатньо високий рівень сформованих умінь для продуктивної роботи з текстом. Серед основних причин, що зумовили наявний стан означеної проблеми, науковці називають зміни в інформаційній культурі сучасного суспільства; низький рівень читацької культури в родині; відсутність в учнів виразної мотивації до читання; використання електронних інформаційних ресурсів як можливості швидкого доступу до інформації, однак не завжди якісної; невіразні читацькі інтереси учнів на етапі навчання у початковій школі; переважання шкільних програм та невідповідність їх змістового наповнення читацьким і пізнавальним інтересам сучасних школярів тощо. Окрім того, одним із чинників актуалізації проблеми читання стали невисокі показники сформованості читацької грамотності українських школярів, які вперше взяли участь у міжнародному дослідженні якості освіти PISA–2018. Так, у Національному звіті про результати цього дослідження зазначається, що середній бал українських учнів із читання становить 466 балів (для порівняння: у країні-лідера – 555 балів, у середньому в країнах OECD – 487 балів). Менше 4 % школярів виявили найвищий рівень читацької грамотності, а її базового рівня не досягли 25,9 % учасників від України, тобто кожен четвертий 15-річний підліток має низький рівень читацької грамотності [4]. Очевидним виявився той факт, що учні продемонстрували низький рівень здатності знаходити практичне застосування здобутих предметних знань.

Отже, незаперечною є важливість актуалізації в українському науковому й освітньому просторі проблеми формування читацької грамотності сучасних учнів та якісного розроблення її теоретичних і практичних аспектів.

Теоретичним підґрунтям статті стали праці, у яких міжнародне дослідження якості освіти PISA розглядається як інструмент для ефективної організації сучасного освітнього середовища [1]; аналітичні матеріали, у яких презентовано об'єктивні результати українських учнів – учасників міжнародного тестування PISA–2018 та акцентовано на можливих шляхах підвищення ефективності шкільної освіти щодо розвитку читацької грамотності учнів [4]; методичні рекомендації, у яких на основі рівня сформованості читацької, математичної та науково-природничої грамотності учнів обґрунтовано можливість інтерпретації результатів PISA–2018 як показника стану загальної середньої освіти в Україні в умовах розбудови Нової української школи, окреслено шляхи підвищення якості національної шкільної освіти з урахуванням досвіду інших

країн [8]; публікації, у яких актуалізовано проблему читацької грамотності українських учнів і запропоновано можливі шляхи її розв'язання [11].

Проблема читання та формування читацької грамотності здобувачів освіти є междисциплінарною, тому окремі її аспекти, а саме шляхи і методи активізації читацької діяльності на уроках літератури, підвищення культури читання учнів-читачів, роль навчальних програм і шкільних підручників із літератури щодо формування компетентного учня-читача, знайшли висвітлення у збірнику матеріалів доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції «Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві», проведеної науковцями відділу навчання української мови та літератури Інституту педагогіки НАПН України [10].

Мета статті – розкриття теоретичного аспекту проблеми формування читацької грамотності учнів у системі шкільної літературної освіти.

Читацька грамотність – це здатність особистості читати, розуміти, інтерпретувати різноманітні тексти та використовувати їх для розширення своїх знань, можливостей і досягнення цілей у різних сферах життя. Тобто це складний вид діяльності, в основі якого – сприймання та розуміння тексту. Науковці виділяють два підходи до її характеристики, що умовно можна визначити як когнітивний та комунікативний. Представники першого підходу розглядають читання як процес сприйняття та переробки інформації, що закодована в тексті графічними засобами, розрізняючи техніку читання та розуміння повідомлення. Комунікативний підхід до читання – це особлива форма комунікативного контакту автора і читача, у процесі якого текстова інформація не лише сприймається і засвоюється, а й передбачається формування особистісних смислів читача [3].

Читацька грамотність як особистісна якість удосконалюється впродовж усього життя людини в різних ситуаціях її спілкування та діяльності. Рівень сформованості читацької грамотності є одним із показників підготовки учнів до життя.

У тезаурусі міжнародного дослідження якості освіти PISA починаючи ще від першого циклу його організації в 2000 р. сутність поняття “*читацька грамотність*” трактується як “розуміння, використання, оцінювання, осмислення письмових текстів і виявлення зацікавленості ними з метою досягнення певних цілей, розширення свого світогляду, розвитку читацького потенціалу, формування готовності до активної участі в житті суспільства” [4, с. 93]. Такі читацькі вміння є не лише основою результативної навчальної діяльності учнів у процесі опанування шкільних предметів, а й необхідною умовою успішної участі в різних сферах життя.

У трактуванні читацької грамотності як категорії важливо спиратися на досягнення психолого-педагогічної науки щодо сутності читацької діяльності. Розуміння прочитаного є ключовим елементом читацької діяльності учнів і важливим напрямом у роботі вчителя. Від рівня розуміння тексту залежать повнота, глибина предметних знань, сформованих умінь і способів діяльності учнів, тобто результативність освітнього процесу. Уміння використовувати прочитане передбачає розвиток практичних навичок читача, а здатність осмислювати прочитане полягає у його активності, коли він уміє застосовувати особистий читацький досвід для розуміння авторської думки. Отже, у тлумаченні читацької грамотності закладено здатність читача не лише розуміти прочитаний текст, а й уміння його оцінювати, співвідносити із власним читацьким і життєвим досвідом, уміти використовувати прочитане в різних навчальних і життєвих ситуаціях.

Отже, читацьку грамотність доцільно розглядати як інтегрований компонент навчальних досягнень учнів, сукупність яких можна диференціювати так: *предметні результати* – наявний достатній рівень володіння предметним навчальним матеріалом, формування досвіду його використання в нових навчальних і соціальних ситуаціях; *метапредметні результати* – сформованість уміння ефективно використовувати різні джерела інформації та об'єктивно оцінювати її достовірність і значущість; демонструвати досвід дослідницької проектної діяльності; *особистісні результати* – сформованість ціннісного ставлення до читання; удосконалення читацьких умінь і навичок; розвиток естетичного смаку; формування кола читання для особистісного розвитку.

Важливо акцентувати, що питанням розкриття змістових і процесуальних аспектів читацької діяльності особистості, передусім сприймання текстової інформації та прийомам її розуміння, присвячено наукові розвідки вітчизняних дослідників різних галузей. Процес читання та особливості його організації обґрунтовано в психологічних працях Л. Доблаєва, І. Зимньої, Н. Молдавської, О. Нікіфорової, Е. Соломки, Н. Чепелевої; у педагогічних дослідженнях М. Вашуленка, І. Гудзик, О. Савченко ключові положення засвідчують кореляцію трактування процесу формування читацької грамотності, унормованому в міжнародному дослідженні PISA. Так, Н. Чепелева на означення системи інтелектуальної та операціональної сфер читача, що дають йому змогу ефективно вступати у взаємодію з текстом з урахуванням цілей читання, прийомів сприймання і розуміння тексту, послуговується дефініцією “*читацька компетентність*” [9]. Отже, введення у вітчизняний науковий обіг поняття “*читацька грамотність*” може бути свідченням оновлення тезаурусу проблеми формування кваліфікованого читача.

У 2018 р. саме читацька грамотність як категорія стала центральним об'єктом у дослідженні PISA. У його концепції пріоритетними визначено такі види читацької діяльності особистості: пошук інформації; розуміння змісту тексту; інтеграція і формулювання висновків; оцінювання якості та достовірності тексту; рефлексія щодо змісту та форми тексту; виявлення та усунення протиріч. Завдання, що безпосередньо пов'язані

із застосуванням інформації з тексту для інших цілей із перенесенням в іншу ситуацію, у PISA не виділяються в окрему групу.

Тест PISA орієнтує на сформованість таких взаємопов'язаних *умінь* кваліфікованого читача: 1) умінь, що безпосередньо передбачають роботу з текстом, тобто знаходити і виокремлювати інформацію, визначати наявність або ж відсутність необхідної інформації у тексті; 2) умінь, що ґрунтуються на власних роздумах про прочитане, тобто інтегрувати та інтерпретувати інформацію із тексту: розуміти факти і змістову сутність тексту (тему, головну думку, загальне призначення тексту), концептуальну інформацію (авторська позиція), значення невідомих слів на основі контексту, прослідкувати причинно-наслідкові зв'язки, усвідомлювати мотиви вчинків і поведінки героїв, розкривати їхні характери, формулювати висновки, порівнювати зображення і вербальний текст; 3) умінь осмислювати та оцінювати зміст і форму тексту: оцінювати зміст прочитаного і розуміти призначення його структурних компонентів; оцінювати повноту та достовірність інформації, уміти виявляти протиріччя в одному чи декількох текстах; висловлювати власну думку про прочитане; оцінювати форму тексту; 4) умінь використовувати інформацію з тексту: застосувати здобуту інформацію для практичного розв'язання проблем; формувати на основі тексту власну гіпотезу; прогнозувати розвиток подій; виявляти зв'язок прочитаного із сучасністю [4].

Широкі можливості для формування читацької грамотності учнів має шкільний літературний курс. На етапі переходу учнів до основної школи важливо створити дидактичні умови щодо ефективного формування вмінь кваліфікованого читача, тобто вироблення у школярів здатності використовувати письмові тексти як основний ресурс особистісного і читацького саморозвитку. Результативність цього складного процесу зумовлена багатьма чинниками, одним з яких є обов'язкове врахування вікових особливостей психічного розвитку учнів-підлітків та особливостей художнього сприймання зокрема. Акцентуємо на тому, що, згідно з психолого-педагогічними дослідженнями, молодший підлітковий вік – найсприятливіший період для формування учня як читача, розвитку його читацької активності.

У наукових розвідках вікової та педагогічної психології опорними щодо формування читацької грамотності визначено такі особистісні характеристики учнів-підлітків: активно розвиваються читання, усне й писемне мовлення; процес запам'ятовування асоціюється з мисленням, установам логічних зв'язків; достатній рівень розвитку пам'яті та відтворювальної уяви, що сприяє конкретно-чуттєвому сприйманню тексту; механічне запам'ятовування переходить до смислового, а відтворююча уява взаємодіє з творчою; розвиток пізнавальної діяльності; удосконалення усного та писемного мовлення, збагачення словникового запасу; формування вмінь пізнавальної діяльності (планування, осмислення, контролювання та аналіз результатів) [2; 6]. В учнів основної школи, як зазначав Г. Костюк, підвищується рівень мислення, оскільки формується здатність до розгорнутих міркувань та висновків – від засвоєння окремих понять до теоретичного мислення [6].

Зосередженість на вікових психологічних особливостях школярів зумовлює необхідність розкриття специфіки художнього сприймання, без усвідомлення якої формування читацької грамотності учнів не матиме належної методичної ефективності. Для формування в учнів-підлітків вмінь розуміти, осмислювати тексти, зокрема й художні, учителеві-словеснику важливо враховувати особливості художнього сприймання.

Сприймання художньої літератури – складний інтелектуально-емоційний процес. У педагогічній психології класифіковано типи сприймання: синтетичний, аналітичний, аналітико-синтетичний та емоційний. Перший тип сприймання характерний для учнів, які виявляють схильність до узагальненого відображення явищ, розуміння сутності подій, але не акцентують уваги на деталях. Учні аналітичного типу сприймання вміють робити узагальнену характеристику прочитаного, намагаються вирізняти в тексті важливі деталі. Найсприятливішими для формування читацької грамотності є школярі аналітико-синтетичного типу сприймання, які здатні зрозуміти сутність тексту, співвідносити аналіз окремих частин із висновками, пояснювати відображені в тексті факти. Учні емоційного типу сприймання не завжди чітко можуть зрозуміти зміст тексту, однак намагаються висловлювати особисті переживання щодо прочитаного [3].

Методологічною основою формування читацької грамотності учнів у системі шкільної літературної освіти є положення наукових досліджень О. Никифорової про види аналітико-синтетичних процесів сприймання літературного твору, стадії художнього сприймання, умови повноцінного осмислення художнього твору [5].

Учена визначала три види аналізу й синтезу, що здійснює читач у процесі сприймання художнього тексту: аналіз та синтез звуків і слів – “фундамент сприймання літератури”; розумові дії, спрямовані на поділ тексту, розгляд основних його частин і співвідношень між ними та висновки про зміст тексту; аналітико-синтетичні процеси відтворення прочитаного, що пов'язано з емоційно-естетичним осмисленням його значення [5, с. 100].

Перший вид характеризується тим, що розумові дії над текстом можливі лише за умов правильного сприймання змісту слів у їх контексті. Як зазначав Є. Сверстюк, “елементарною умовою правильного читання є сприймання смислу слова в контексті”, що цілком узгоджується з теорією образу-слова О. Потєбні [7, с. 41]. Другий вид розумової діяльності корелює з академічним визначенням літературного аналізу. Третій вид аналізу означає реконструкцію у свідомості читача картин тексту в його цілісності, що викликає нові й осмислені емоції естетичного рівня. Образні елементи тексту постають в уяві читача не розрізнено,

а цілісно, унаслідок чого виникають нові враження, окреслюється головна думка художнього твору, формується яскраве враження від змісту і значення прочитаного.

У процесі сприймання художнього твору різні види аналітико-синтетичних дій реалізуються у логічній послідовності – від безпосередніх емоційних вражень від прочитаного до осягнення естетичного потенціалу художніх картин і тексту загалом. Орієнтуємося на дослідження О. Никифорової, яка визначила три стадії художнього сприймання твору: емоційно-відтворювальна робота читачів; мислительна робота над текстом; особистісне засвоєння змісту і значення твору, осмислене й цілісне відтворення прочитаного [5, с. 9–11].

Перша стадія характеризується домінуванням читацької уяви та безпосереднім відтворювальним сприйманням тексту. Друга – означає активізацію пізнавальної діяльності учнів, що спрямована на ідейно-художній аналіз твору. Третя стадія характеризується глибокою взаємодією емоційної думки й осмисленого почуття, свідомим ставленням до прочитаного, його естетичним сприйняттям та інтерпретацією. Певні види аналітико-синтетичної діяльності корелюють із відповідними стадіями опрацювання художнього твору та є основою для типології аналітико-синтетичних умінь учнів-читачів і відповідних їй систем завдань.

Реалізація різних видів аналітико-синтетичних процесів передбачає дотримання певних умов роботи над текстом. Так, О. Никифорова вказувала на такі умови повноцінного сприймання тексту: сформованість мислительних операцій та операцій уяви, що дають змогу читачеві безпосередньо сприймати особливості тексту та його художні образи; виділення всіх образних елементів тексту, прийомів їх творення, що сприяє глибокому осягненню прочитаного; встановлення співвідношень між образними частинами тексту; узагальнення образних компонентів тексту та його цілісна оцінка [5, с. 102–104]. Отже, усі види аналітико-синтетичних операцій над текстом, етапи та умови його сприймання є спорідненими, що забезпечує їх активну взаємодію, свідчить про оптимальний шлях читача від безпосереднього спостереження картин у тексті до їх емоційно-логічного сприйняття, розуміння, усвідомлення та глибокого осягнення. Слушною є думка Є. Сверстюка, який зазначав, що “процес читання є, по суті, відтворенням відповідних до тексту уявлень, понять, думок і почуттів, що веде до розуміння змісту і художніх цінностей твору” [7, с. 40]. Тобто для повноцінного осягнення тексту недостатньо розуміти лише його зовнішній зміст, а й необхідно забезпечити його емоційно-естетичне сприймання, усвідомлення образного смислу.

Висновки. Аналіз Національного звіту за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA–2018 засвідчує, що актуальність проблеми формування читацької грамотності сучасних учнів умотивована зростанням вимог до якості шкільної освіти, а студювання здобутків педагогіки і педагогічної психології підтверджує об'єктивну необхідність розроблення теоретичних і практичних аспектів проблеми формування грамотного, кваліфікованого учня-читача на уроках шкільних літературних курсів.

Використана література:

1. Шляйхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему XXI століття / пер. з англ. Г. Лелів. Львів : Літопис, 2018. 296 с.
2. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник / О. В. Скрипченко та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
3. Методика преподавания литературы / под ред. З. О. Рез. Москва : Просвещение, 1985. 368 с.
4. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2018 / М. Мазорчук та ін. ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ : УЦОЯО, 2019. 439 с.
5. Никифорова О. И. Восприятие художественной литературы школьниками. Москва : Учпедгиз, 1959. 206 с.
6. Психологія : підручник / за ред. проф. Г. С. Костюка. Київ : Рад. шк., 1968. 572 с.
7. Сверстюк Є. О. Психологія читання і розуміння художнього твору. *Література в школі*. 1961. № 5. С. 40–51.
8. Уроки PISA–2018 : методичні рекомендації / Д. Васильєва та ін. Київ : Педагогічна думка, 2020. 96 с.
9. Чепелева Н. В. Технології читання. Київ : Главнік, 2004. 95 с.
10. Яценко Т. О. Проблема читання в умовах інформаційного суспільства: соціальний і методичний аспекти. *Проблема читання в сучасному інформаційному суспільстві* : матеріали I Всеукр. наук-практ. конф., м. Київ, 12 вересня 2019 р. / за заг. ред. Т. О. Яценко. Київ : Оріон, 2019. С. 5–8.
11. PISA: читацька грамотність / уклад. Т. Вакуленко, С. Ломакович, В. Терещенко. Київ : УЦОЯО, 2017. 123 с.

References:

1. Shlyajher A. (2018) Najkrashchij klas u sviti: yak stvoryty osvitniu systemu 21-go stolittya [The best class in the world: how to create a 21st century education system]. L'viv: Litopis, 296 s. [in Ukrainian].
2. Skripchenko O. V., Dolins'ka L. V., Ogorodnijchuk Z. V. (2001) Vikova ta pedagogichna psihologiya [Age and pedagogical psychology]. Kyiv: Prosvita, 416 s. [in Ukrainian].
3. Rez Z. O. (1985) Metodika prepodovaniya literatury [Methods of teaching literature]. Moskva: Prosveshchenie, 368 s. [in Russian].
4. Mazorchuk M. (2019). Nacional'nij zvit za rezul'tatami mizhnarodnogo doslidzhennya yakosti osviti PISA-2018 [National report on the results of the international study of the quality of education PISA-2018]. Ukrayin'skij centr ociniuvannia yakosti osvity. Kyiv: UCOYO, 439 s. [in Ukrainian].
5. Nikiforova O. I. (1959) Vospriyatие hudozhestvennoj literatury shkol'nikami [Perception of fiction by schoolchildren] Moscow: Uchpedgiz. 206 s. [in Russian].
6. Kostyuk G. S. (1968) Psihologiya [Psychology] Kyiv: Rad. shk., 572 s. [in Ukrainian].
7. Sverstyuk Ye. O. (1961) Psihologiya chitannya i rozuminnya hudozhn'ogo tvoru [Psychology of reading and understanding a work of art] Literatura v shkoli. № 5. S. 40–51. [in Ukrainian].

8. Vasil'eva D., Golovko M., Zhuk Yu., Kozlenko O., Lyashenko O., Naumenko S., Novos'olova V. (2020) Uroki PISA–2018: metodichni rekomendatsiyi [Lessons of PISA-2018: methodical recommendations] Kyiv : Pedagogichna dumka,. 96 s. [in Ukrainian].
9. Chepeleva N. V. Tekhnologiyi chitannia [Reading technologies] Kyiv : Glavnik, 2004. 95 s. [in Ukrainian].
10. Yatsenko T. O. (2019) Problema chitannya v umovah informacijnogo suspil'stva: social'nij i metodichnij aspekti [The problem of reading in the information society: social and methodological aspects] Problema chitannya v suchasnomu informacijnomu suspil'stvi: materiali I vseuk. nauk-prakt. konf., 2 veresnya 2019 r., m. Kyiv. Kyiv : UOVC «Orion»., S. 5–8. [in Ukrainian].
11. Vakulenko T., Lomakovich S., Tereshchenko V. (2017) PISA: chitac'ka gramotnist' [PISA: reading literacy] Kyiv: UCOYAO,. 123 s. [in Ukrainian].

Yatsenko T. O. Formation of reading literacy of students in the system of school literary education: psychological and pedagogical aspect

The article actualizes the issue of reducing reader activity and indicates the factors that determine it. Emphasis is placed on the interpretation of reading as a specific form of communicative and cognitive activity of the individual, and the understanding of reader literacy as an important component of general education of students. Indicators of the formation of reading literacy of Ukrainian schoolchildren in accordance with the norms of the international study of the quality of education PISA-2018 are presented. Foreign and domestic publications devoted to the problem of formation of reading literacy of modern students are considered. The interpretation of reader literacy as a category is revealed. The structure of reader literacy and essential characteristics of subject meta-subject and personal results as its components are presented. The priority types of reading activity of the individual in correlation with the concept of PISA research are considered. The types of interconnected skills of a qualified reader are presented, on the formation of which the PISA test focuses. Emphasis is placed on the objective need to update research in age and educational psychology for the productive development of theoretical and practical aspects of the problem of forming a literate, qualified student-reader, including in the lessons of school literature courses. Scientific research on the personal characteristics of adolescent students is analyzed. The types of students' perception of textual information (synthetic, analytical, analytical-synthetic and emotional) are characterized. Attention is focused on the position of scientific research of O. Nikiforova on the types of analytical-synthetic processes of perception of a literary work; stages of artistic perception; conditions for full understanding of the work of art. The urgency of the problem of formation of reading literacy of modern students by the motivated growth of requirements to the quality of school education, including literary, is confirmed.

Key words: reading, reading literacy, school education, international study of the quality of education PISA, reading skills, skilled reader, types of text perception, stages of artistic perception of a literary work.